

สายน้ำ สายสัมพันธ์ สืบสานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน “น้ำ” เป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตมนุษย์อย่างไม่เคยมีวันเปลี่ยนแปลง สมดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า “น้ำ คือ ชีวิต” และวัฒนธรรมของไทย รวมทั้งของพื้นที่ต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ มักจะมีความเกี่ยวข้องและมีพื้นฐานมาจาก “น้ำ” แทบทั้งสิ้น ที่สำคัญคนไทยผูกพันกับน้ำมาแต่บรรพกาล เกิดสัญลักษณ์ในประเพณี จารีต วัฒนธรรม สัมผัสเป็นมรดกและรากเหง้าแห่งอารยธรรมสืบมา

วัฒนธรรมชาวน้ำสำคัญที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมไทย คือวัฒนธรรมการต่อเรือ หมายถึงเรือเล็กที่ใช้กันในแม่น้ำลำคลอง และวัฒนธรรมการนั่งอยู่ในเรือโดยไม่ทำให้เรือโคลงหรือล่มไปในที่สุด ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากในประเทศอื่นๆ ไม่สามารถทำได้ เรียกได้ว่า คนไทยรู้จักและคุ้นเคยกับเรือโดยสายเลือด การที่จะนั่งอยู่ในเรือตัวเอง และทำให้เกิดวัฒนธรรมการนั่งพับเพียบกับพื้นซึ่งสามารถที่จะนั่งอยู่ได้เป็นเวลานานๆ

การสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมของคนไทยในสมัยอยุธยา ก็ยังมีการอิงรูปแบบของเรือ คือการสร้างโบสถ์หรือวิหารโดยสร้างฐานให้มีลักษณะท้องแอนคล้ายเรือ เรียกว่า ท้องสำเภา ถ้าเป็นธรรมาสน์ก็จะเรียกว่า ท้องอั้ง ซึ่งมีความสัมพันธ์ถึงความชัดเจนในเรื่องการใช้เรือของคนไทย และยังเป็นความสัมพันธ์กับสัญลักษณ์ชาวน้ำที่มีมาแต่ดั้งเดิมอีกด้วย นอกจากนี้ การสร้างโบสถ์และวิหารกลางน้ำที่เรียกกันว่า อุทกสีมา นั้นชาวพุทธเปรียบโบสถ์ว่า เป็นเสมือนเรือที่พาให้หลุดพ้นจากทุกข์ก็คือการไปสู่นิพพาน เหมือนกับเรือในสมัยบุพกาลที่ได้พามนุษย์หนีน้ำที่ท่วมสูงขึ้นและพากันไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่ ซึ่งก็คือการพ้นทุกข์นั่นเอง ดังนั้นอุทกสีมาจึงอาจถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของชาวน้ำอย่างหนึ่งจนถึงทุกวันนี้ อีกทั้งการวางทิศของวัด นั้นจะหันหน้าไปทางทิศใดก็ได้ แต่สำหรับโบสถ์และวิหารนั้น ต้องหันหน้าเข้าหาน้ำเสมอ โดยจะคำนึงถึงทิศเป็นเรื่องราว เนื่องจากในขณะที่ยกพระพุทธรูปเจ้าทรงตรัสรู้ขึ้น พระองค์ประทับนั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ์ และหันพระพักตร์ออกไปทางแม่น้ำ แต่ถ้าไม่สามารถที่จะให้โบสถ์หันหน้าเข้าหาน้ำได้ เนื่องจากในบางพื้นที่เป็นที่แห้งแล้งกันดารก็จะให้โบสถ์หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเท่านั้น ซึ่งถ้าจะให้สร้างโบสถ์โดยหันหน้าเข้าหาน้ำเสมอนั้น ก็คงเป็นเรื่องที่ยุ่ยากพอสมควร จึงได้สร้างพญานาคให้เป็นสัญลักษณ์แทน “น้ำ” เลย โดยจะปรากฏรูปพญานาคบนหน้าบันของวัดโดยทั่วไป

นาค สัญลักษณ์ร่วมของวัฒนธรรมน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ไหลรินมาจากยอดเขาพระสุเมรุตามคติจักรวาล อธิปถศาสนาฮินดู พญานาค คือ ผู้สร้างฝน และตัวแทนความอุดมสมบูรณ์ ตำนานเก่าแก่กล่าวถึงบทบาทนาครฐานะผู้สร้างแม่น้ำ คำจุนพระพุทธรูปศาสนา และบรรพชน และเรายังใช้พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของธาตุน้ำอีกด้วย

นอกจากนี้ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับน้ำในวัฒนธรรมไทยที่รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์คือ “สังข์” อวรุศศักดิ์สิทธิ์ของพระนารายณ์ที่หลั่งออกมาจากพระมหาสังข์เป็นเครื่องแสดงชัยชนะและความเป็นสิริมงคล

ดังจะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตของคนไทย ผูกพันอยู่กับสายน้ำ ธรรมชาติอันเรียบง่าย สมถะ ด้วยศรัทธาพระพุทธรูปศาสนา เมื่อถึงฤดูน้ำหลากเว้นว่างจากการทำนา ชุมชนต่างๆ ก็มีการจัดงานบุญประเพณีบุญ

เข้าพรรษา บุญออกพรรษา ชักพระ ลากพระ ตักบาตรเทโวโรหณะ ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน หรืองานปิดทองไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ ด้วยเหตุที่วัดส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมน้ำ จึงก่อให้เกิดการเล่นจนเป็นประเพณีทางน้ำขึ้น และได้วิวัฒนาการมาเป็น “การแข่งขันเรือยาวประเพณี” ซึ่งมักจะแข่งขันกันในเดือน ๙ และเดือน ๑๐ จัดเป็นกีฬาชาวบ้าน บนพื้นฐานของประเพณีอันดีงามในวิถีชีวิต ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความสมานฉันท์ ในชุมชนท้องถิ่น ในทุกลุ่มน้ำต่างๆ ทั่วประเทศ

วัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำอื่นๆ มีมากมายที่ยังคงถือปฏิบัติราบจนทุกวันนี้ ดังเช่น

- การสงฆ์พระพุทธรูป การรดน้ำดำหัว เพื่อขอพรจากผู้ใหญ่ ในประเพณีตรุษสงกรานต์
  - การกรวดน้ำหลังการทำบุญเลี้ยงพระหรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว
  - การรดน้ำศพ และศพที่เผาแล้วยังมีการนำกระดูกไปลอยน้ำที่เรียกลอยอังคาร เป็นการคืนชีวิตสู่ธรรมชาติ
  - ประเพณีลอยกระทง ในเดือนสิบสอง ที่ถือเป็นความเชื่อในการที่ต้องขอขมาต่อพระแม่คงคาที่ได้ถ่ายหรือทิ้งสิ่งโสโครกลงในแม่น้ำ
  - ประเพณีชักพระ ในวันออกพรรษา นิยมทำกันในหลายจังหวัดทั้งภาคใต้และภาคกลาง
  - ประเพณีไหลเรือไฟ ที่เป็นความเชื่อของคนไทยในภาคอีสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ นิยมจัดในช่วงเทศกาลออกพรรษา เพื่อบูชารอยพระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนัมทานทานที่
  - ประเพณีการแข่งขันเรือที่ใช้สายน้ำ เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ให้เกิดความประสานร่วมใจรักสามัคคีต่อกัน นิยมแพร่หลายในทุกจังหวัดที่มีแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น
- ความที่ชีวิตผูกพันกลมกลืนและพึ่งพาสายน้ำเช่นนี้เอง ที่ทำให้มีผู้กล่าวว่า คนไทยเป็น “ชาวน้ำ” และมี “น้ำ” นั่นเองที่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมไทย

แหล่งที่มา : กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ๒๕๕๐. คลองสวย แม่น้ำใส
ทำอย่างไร...ใครกำหนด. ๗๙ หน้า (หน้า ๒๘ – ๓๐)

จัดทำโดย : ส่วนส่งเสริมการจัดการ